

GELENEKSEL KÜLTÜRÜN YARATIMI VE AKTARIMINDA AİLE KURUMUNUN İŞLEVLERİ

The Functions of the Family Institution in the Creation and Transmission of Traditional Cultural

Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR*

Geliş Tarihi: 8.05.2025 | Yayına Kabul Tarihi: 6.10.2025

Öz

Bu makalede Türk toplumunun en önemli dinamiklerinden olan aile olgusu geleneksel kültürün yaratımı, aktarımı ve korunması kapsamında ele alınmaktadır. Bu kapsamda makalede aile olgusu tahlil edilecek ve günümüzdeki etkileşimlerle birlikte değerlendirilecektir. Bu amaçla başta aile kavramının kapsamı, konumu sorgulanacak ve günümüzde aile olgusu üzerinde çıkarımlarda bulunulacaktır. Bu noktada edebî metinlerin döneme tanıklık ettiği söylenebilir. Halk hayatının yansımaları olan anlatım ve gösterimler birçok gelenek ve göreneği kapsamaktadır. İnsan ve onun toplumsal kurumlarından olan aile yüzyıllar boyunca folklorun temel yaratıcısı, icracısı ve aktarıcısıdır. Aile, bireysel ve toplumsal dinamikleri içermesi bakımından gelenek ve göreneklerin taşınmasında planlayıcı bir kurumdur. Yaşam tarzından, halk ekonomisine, el sanatlarından giyim-kuşama, geçiş

Abstract

In this article the phenomenon of family, one of the most important dynamics of Turkish society, is analyzed in the context of the creation, transmission, and preservation of traditional culture. In this context, the article analyzes the phenomenon of family and evaluates it together with today's interactions. For this purpose, the scope and position of the concept of family will be questioned, and inferences will be drawn about the phenomenon of family today. At this point, it can be said that literary text reflect the period. Narratives and representations that are reflections of folk life include many traditions and customs. Humans and the family, one of its social institutions, have been the main creators, performers, and transmitters of folklore for centuries. The family is an organizing institution in the transmission of traditions and customs in terms of individual and social

* Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mehmet_ozdemir@outlook.com.tr, ORCID: 0000-0002-9046-4735.

törenlerinden mutfak kültürüne, halk müziğinden edebiyatına ve diğer süreçlerde bireyler kültürlerini aile ortamında öğrenmektedir. Dolayısıyla bireyler aile ortamında üstlendikleri rol ve sorumluluklarla kurum kültürünü idrak etmekte ve toplumsallaşma anlamında önemli bir eşiği atlamaktadır. Aile kurma, evlilik çağına gelmiş bireylerin toplumsal kabulünün de önemli bir aşamasıdır. Ailenin kendi içindeki yapısal dinamikleri ve bireylerin kendi aralarında kurduğu ilişkiler ağı, birçoğu yazılı olmayan kültürel öğrenme süreçlerinin bir sonucudur. Günümüzde toplumsal cinsiyet rolleri ve akrabalık sistemi başta olmak üzere birçok özellik kültürel dinamiklerle şekillenmiştir. Dolayısıyla aile, en eski Türk toplumlarından günümüze kültür değişimlerinden etkilenecek çeşitli dönüşümler geçirirse de daima birleştirici bir kurum olarak bir bütünlük arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Folklor, Kültürel Miras, Gelenek ve Görenekler.

dynamics. From lifestyle to folk economy, from handicrafts to clothing, from rites of passage to culinary culture, from folk music to literature and other processes, individuals learn their culture in the family environment. Therefore, individuals comprehend the institutional culture through the roles and responsibilities they assume in the family environment and cross an important threshold in terms of socialization. Establishing a family is also an important stage in the social acceptance of individuals who have come of age. The structural dynamics of the family and the network of relationships that individuals establish among themselves result from folkloric creations processes, many of which remain unwritten. Today, many features, especially gender roles and the kinship system, are shaped by cultural dynamics. Therefore, although the family has undergone various transformations from the earliest Turkish societies to the present day due to cultural changes, it has always been a unifying institution.

Keywords: Family, Folklore, Cultural Heritage, Traditions and Custom.

GİRİŞ

Toplumsal yapı birçok sosyal kurumdan meydana gelmektedir ve ailenin bu kurumlar içinde özel bir yeri vardır. Toplumsal yapının diğer kurumları olan din, eğitim, ekonomi, hukuk ve yönetim aile kurumundan bağımsız değildir. Evlilik sözleşmesiyle meydana gelen aile diğer toplumsal yapılar içinde en eski ve temel kurumdur (Özkalp, 2013: 121). Aile, evlilik aracılığıyla toplumca onaylanan üreme sisteminin de oluşturulmasıdır. Kadın ve erkek olarak bireylerin karşı cinslerine olan ilgileri ve temelde güvene dayalı birliktelik duyguları ailelerin kurulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bireylerin biyolojik yapısında var

olan güvenme, arkadaşlık, sevmeye, ait olma, değer görme duygularının karşılık bulduğu ve cinsel yaşamının evlilik sözleşmesi adı altında düzenlendiği sistem aileyi meydana getirmektedir. Bu bakımdan aile dini ve kanuni nitelikleri yanında kuruluş bakımından toplumca onaylanan birlikteliğin bir sonucudur.

Kadın ve erkek çiftler, evlilik yoluyla çocuklar yetiştirerek gelecekte yeni ailelerin kurulmasına hazırlık yaparlar. Bu bakımdan aile, onu meydana getiren bireylerin sayısına göre sınıflandırılmaktadır. Aile yapısı literatürde otorite kavramına göre anaerkil veya ataerkil, büyüklüğüne göre de çekirdek veya geniş aile olarak tanımlanmaktadır (Özkalp, 2013: 122). Aile kurumu, kuruluş, uyum sağlama, soyun devamı, sosyalleşme, üretkenlik, ekonomi, yönetim, paylaşım ve süreklilik gibi temel dinamiklerle toplumsal yapıyı desteklemektedir. Bu bakımdan aile kurma, kan yoluyla kurulan akrabalık sistemi dışında, bireylerin eş seçim tercihleriyle toplumsal yapıya dâhil oldukları, farklı sosyal ve kültürel çevreler edindikleri, yeni statü ve kazanımlar elde ettikleri bir sistemin adıdır.

Bir toplumsallaşma kurumu olarak kabul edilen aile, o toplumun sahip olduğu kültürel dinamiklerin kuşaklararası aktarılmasından sorumludur (Özkalp, 2013: 108). Aile; sahip olduğu özellikler bakımından toplumun küçük ölçekli bir örneğidir. Toplumların sosyo-kültürel temelleri de aileler tarafından atılmaktadır. Aileler bütün olarak toplumun karakterini tayin eder. Bu bakımdan "aile toplumda, biyolojik-organik bedenin hücresi gibi bir birimdir" (Nirun, 1994: 15). Aile ile toplum arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Aile içinde çeşitli ilişkiler ağı, yönetim şekli, sorumluluklar ve görev dağılımı gibi birçoğu geleneksel kültürle birlikte zamanla cinsiyet rollerine dönüşmüş bir işleyiş ve düzen vardır. Dolayısıyla bireylerin toplumsallaşma sürecinde aile olgusunun yadsınamaz bir yeri vardır. Bu süreçte yaşanan krizlerin ve ihmallerin faturası sadece aileye değil bireylerin mensubu oldukları topluma da kesilmektedir.

Aile araştırmaları konusunda ulusal ve uluslararası literatürde çok sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Ülkemizde yapılan çalışmaların gerçek ve tüzel kişilikler tarafından yapıldığı söylenebilir. Ailenin, kadının, çocukların, kimsesizlerin ve sosyal yardıma ihtiyaç duyan bireylerin korunması bir kamu hizmeti olarak yürütülmüştür. Bu kapsamda ailenin bütünlüğü, güçlü ve refah sahibi olması için 1989 yılından itibaren hukuksal zeminde çalışmalar başlatılmış ve bu süreçte Aile Araştırmaları Kurumu kurulmuştur. 2004 yılından itibaren

bu kurum resmi olarak Başbakanlığa bağlı Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülerek çalışmalar hız kazanmıştır. 2011 yılında ise ilgili bakanlık kurulmuş ve günümüzde hizmetler Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

Aile konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde Türklerde aile kurumu, tanımı, yapısı ve tipolojisi, çeşitli sınıflandırmaları, tarihçesi, ekonomisi, aile politikaları ve hukuku, sağlığı ve refahı, inanç durumu, ailede göç ve göçmenlik, çocuk yetiştirme, cinsiyet rolleri, eğitim ve sosyalleşmesi, şiddet ve ihmal durumu, yakın ve uzak ilişki biçimleri ve dinamikleri, akrabalık ve komşuluk ilişkileri, evlilik ve boşanma, aile ve toplum, ailenin değişimi ve modernleşme, ailede medya ve teknoloji kullanımı, krizler ve baş etme biçimleri, aile rehberliği yanında Türk topluluklarında ve devletlerinde aile, Osmanlılarda aile, Türkiye Cumhuriyetinde aile konularının öne çıktığı görülmektedir¹.

Yapılan çalışmalar arasında alanın uzmanları tarafından sınırlı sayıda da olsa halk edebiyatı ürünlerinde aile konusu işlenmiştir. Bunlar arasında özellikle mitoloji ve efsaneler, destanlar, halk hikâyeleri, masallar, atasözleri, bilmece, türküler, maniler, ninniler gibi manzum ve mensur türlerde aile olgusu ele alınmıştır (Seyidoğlu, 1992; Oy, 1992; Koz, 1992; Günay, 1992; Kurt, 1992; Karadavut, 2016; Yolcu, 2016; Şimşek, 2016; Kaya, 2016). Literatürde doğrudan aile folkloru konusuna değinen çalışmaların ise sayıca az olduğu görülmektedir. Bu konuda aile folkloru ve feminizm, sinemada aile, televizyon dizisi örneğinde aile folklorunun medyaya yansımaları ve küçük bir grup olarak aile folkloru konularında yapılan çeşitli çalışmalar öne çıkmaktadır (Uçar, 2006; Yeşildal, 2010; Özdemir, 2017; Aça, 2021). Bu kapsamda bu makalede geçmişten günümüze geleneksel ve popüler kültürün yaratıcısı ve aktarıcısı olan aile kurumuna dikkat çekilmiştir. Makalede aile kurumunun geleneksel kültürün yaratımı, aktarımı ve korunması kapsamında üstlendiği işlevler incelenmiştir.

¹ Çalışmanın hacmi ve odak noktası göz önünde bulundurularak bir literatür tasnifi yapılmamıştır. Konuyla ilgili Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kurumsal internet sayfasında açık erişimde yayımlanan dergi, kitap, rapor ve diğer dokümanlar incelenebilir. Ayrıca herhangi bir alan sınırlandırması olmaksızın yapılan taramalarda ulusal ağda (DergiPark ve TRDizin) aile araştırmaları konusunda yayımlanan 67 dergi ve 16710 makale olduğu görülmüştür.

1. Türklerde Aile Olmanın Çeşitli Nitelikleri ve Bunların Edebî Eserlere Yansımaları

Toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen aile, sahip olduğu nitelikler bakımından birleştirici, bütünleştirici ve tamamlayıcı bir yapıdır. Aile söz konusu bu yapısı itibarıyla kültür yaratıcı toplulukların ve halk grubunun en küçük birimidir. Ailenin atadan dedeye, nineden toruna aktarılan bir kültürel belleği vardır. Bu belleğin içinde birçok kuşak, farklı mekânlar, çeşitli deneyim ve yaşam öyküleri yanında aile olmanın birleştirici unsurları da bulunmaktadır. Bunlar, çiftlerin birbirlerine olan güvenleri, saygıları, sevgileri ve şahitler huzurunda söz vererek imzaladıkları evlilik sözleşmeleridir. Bu bakımdan aile, daha temelden yani kuruluş yönüyle, oldukça sistemli bir yapıdır. Aileyi bir arada tutan karşılıklı sevgi ve saygı, kişilerin evlilik sözleşmesiyle sahip oldukları eş statüleri yanında bu temelden sistemli yapının doğrudan görülmeyen birtakım unsurları vardır. Bunlar toplumsal beklentiler, ebeveynlerin çocuklarını mutlu, huzurlu, sağlıklı görme istekleri yanında kendi soylarını sürdürmelerine ilişkin gereksinimler şeklindedir.

Aile, kadın ve erkeklerin birey olmaları yanında, eş olma statülerini de kazandıkları bir toplumsallaşma süreci ve kurumudur. Aileyi teşkil eden evlilik sözleşmesinin kurulmasında eşlerin, ebeveynlerin ve toplumun birtakım beklentileri vardır. Aileyi oluşturacak çiftlerin evlenmelerinde kanuni birtakım nitelikler (reşit olma, kardeş olmama vb.) dışında yer alan bu beklentilerin birçoğu gelenek ve göreneklerle belli bir sistem oluşturmuştur. Örneğin sözlü kültürde “*Tarlayı taşlı yerden kızı kardaşlı yerden*” (Aksoy, 1988: 153) deyişi söz konusu sisteme ilişkin toplumdaki talebi ve buna ilişkin dildeki yansımaları göstermesi bakımından önemlidir.

Toplum için bir ailenin kurulması sadece eş olacak çiftin evlenmesi olarak görülmez. Evlilik sözleşmesi ailenin yeni insanlarla, mekânlarla ve kültürle tanışması anlamına gelir. Bu sözleşme genetik aktarım yanında, bir akrabalık sistemi doğurmakta ve aile kuracak bireylerin arasında yeni akrabalıklar tesis etmektedir. Kişilerin evlendiği eşinin babasına baba, annesine anne, dedesine dede demesi gibi ilişkiler söz konusu akrabalık sisteminin örnekleridir. Evlenen çiftin dünyaya gelen çocukları da aile büyüklerinin sadece gelenek ve göreneklerle değil artık kan yoluyla da akraba olmaları söz konusudur. Tüm bu nitelikler dikkate alındığında geleneksel toplumdan modern toplumlara aile kurmak birtakım

kültürel kalıpları da beraberinde getirmiştir. Geleneksel Türk toplumunda aile, büyükler için evlilik çağına gelmiş genç kız ve erkeklerin mürüvvetlerinin görülmek istenmesi, büyüklerin (dede, nine, baba, anne) soylarının devamını istemeleri, çocukların evlendirilmesi yoluyla toplumsal beklentinin karşılanması ve torun sahibi olarak yeni statülerin kazanılmak istenmesi gibi çeşitli düşüncelerin sonucunda şekillenmektedir.

Geleneksel Türk aile yapısında genellikle büyüklerin girişimleriyle temelleri atılan aile, büyük oranda görücü usulü adı verilen geleneksel bir evlilik sistemiyle oluşturulmuştur. Bu tip evliliklerde erkek tarafı seçici gibi görülse de bir eşitlik durumundan bahsedilebilir. Erkek tarafı gibi kız tarafı da muhtemel damatlarının kendilerine layık olup olmadığını birçok kıstasa göre belirlemektedir. Bireylerin evlenecekleri kişilerle ilgili geleneksel kalıplar incelendiğinde, her iki taraf arasında bazı ortak kalıpların kullanıldığı görülür. Evliliklerde kadınlardan beklentiler genellikle şunlardır: “Helal süt emmiş, iyi bir aile kızı, doğurgan, çocuklarını yetiştirebilecek kültürel bilgi ve birikime sahip, geleneklerine bağlı, ahlaklı, inançlı, sevgi ve şefkat sahibi, sabırlı, hoşgörülü ve saygılı olmak”. Evlenilecek erkeklerde aranan başlıca özellikler ise şunlardır: “Öncelikle askerliğini yapmış, iyi bir ailede yetişmiş, geleneklerine bağlı, çalışkan, eli iş tutan, evin geçimini temin edebilecek kazanca sahip, çocuklarını yetiştirebilecek kadar bilgili, iletişime açık, gerektiği kadar cömert, kötü alışkanlıkları olmayan, anlayışlı, iyi ahlaklı, inançlı, sevgi ve şefkat sahibi, sabırlı, hoşgörülü ve saygılı olmak”. Eş adaylarında aranan özellikler ve ailelerin beklentileri Türk aile folklorunun bir yansımasıdır ve aranan bu özellikler yüzyıllar içinde şekillenmiş ve deneyim sonucu kalıplaşmıştır.

Günümüzde modernleşmenin ve kent kültürünün etkisiyle ailelerin ve evlenecek bireylerin birbirlerinden olan beklentilerinde birtakım değişiklikler olduğu söylenebilir. Bu tarz evliliklerde aile kuruluşu yönüyle başta eş olacak kişilerin seçici olduğu birçok değişkenin etkisi altındadır. Evlilikler kişilerin bilinçli ve istekli başlatacakları bir eylem türü (mantık evliliği) olabileceği gibi, toplumumuzda ilk görüşte aşk (falling in love at first sight) şeklinde bilinen duygusal bir süreç yoluyla da olabilir. Günümüzde kent kültürü çevrelerinde genç kız ve erkeklerin aile olmalarında yer alan süreçler incelendiğinde gelenekselleşen görücü usulü yanında, bireylerin tesadüfi tanışıklığı, mahalle, okul, iş ve oyun arkadaşlığı ile internet ortamında yer alan birçok sosyal medya aracı evlilik sözleşmesinin tesis edilmesine vasıta olmaktadır. Evlenecek yaşı gelme erkek ya

da kadın olsun bireylerde, onların ebeveynlerinde ve toplumda evlenme, eş olma ve yuva kurma gibi birtakım beklentiler doğurmaktadır. Evlenecek bireyler eş seçiminde çoğu zaman yakından uzağa bir strateji ile hareket ederler. Kişi her gün gördüğü, tanıdığı, bildiği biriyle de evlilik sözleşmesi kurmak isteyebilir. Bu bakımdan; “gözünün gördüğünü, aklının yattığını ve gönlünün sevdiğini” gibi, çeşitli folklorik kalıp değişlerle tanımlanan bu aşama, evlilik sürecinin başlatılmasında önemlidir. Dolayısıyla hem geleneksel hem de popüler kültürün hâkim olduğu toplum yapısında aile kurumu söz konusu nitelikleriyle folklorun doğal yaratıcısı olarak işlev görmektedir.

Aile kurumunun ve ona atfedilen değerlerin kentlileşme, modernleşme ve kültür değişimleriyle birlikte birtakım dönüşümler geçirdiği söylenebilir. Modernleşmenin ve kent kültürünün etkisiyle erkeklerin evlenilecek eşten beklentileri “daha ziyade alımlı, cazibeli, güzel, boyu posu yerinde, yanına yakışacak” şeklindeyken kadınların beklentileri ise “yakışıklı, iyi kazanca ve birikime sahip, statü sahibi, tercihen evi ve arabası olan, güçlü, sportif becerileri olan, esprili, ilgili, güvenilir ve sadık” şeklindedir. Bu beklentilerin çeşitlenmesinde medyanın ve popüler kültürün önemli ölçüde belirleyici olduğu söylenebilir. Bu tür evliliklerde aile kurma kararı gençler tarafından alınmakta ebeveynler sürece söz, nişan ve düğün aşamasında dâhil olmaktadır.

Günümüzde batı medeniyetine özenme, bireyselleşme, kimseye bağlı olmama isteği, eş olmayı bağımlılık olarak adlandırma, özgürlük kavramını vurgulama, nikâhsız bir arada yaşama, sadece dinî nikâhla birliktelik, çok eşlilik gibi aile sözleşmesini ve eşlerin birbirlerinden doğan hukukunu sarsıcı birçok etken vardır. Ailenin kuruluşunda yer alan sistemli süreçlerin önemsenmemesi, atlanması ya da ihmal edilmesi, evlilik sözleşmesinin ertelenmesi veya tesis edilmemesi gibi birtakım aksaklıklar toplumsal sistemin de yozlaşmasına neden olmaktadır. Başta eğitim ve iş gibi sebeplerle aileden ayrılıp büyük şehirlere giden gençlerin yeni sosyo-ekonomik koşullara uyum sağladıkları görülmektedir. Özellikle kadının geleneksel düzende görülen aileyi koruyucu, toplayıcı, anne rollerinin az da olsa önemini kaybetmeye başladığı söylenebilir. Gündelik hayat telaşı içinde iyi yaşama, kendine zaman ayırma, sorumluluktan kaçma, ekonomik özgürlük kazanma, kendi ayakları üzerinde durma, birilerine bağlanmama, güzelliğinden ve bedensel çekiciliğinden ödün vermeme, çeşitli ideolojilerle evliliğe karşı çıkma, mesleğinde ilerleme, statü kazanma gibi birtakım bahanelerle evliliğin ertelendiği

ya da istenmediği söylenebilir. Tüm bu sıralanan etkenler ferdiyetçi bir toplum yapısı oluştururken aile hayatını da olumsuz anlamda etkilemiştir (Nirun, 1994: 35).

Her ne şekilde olursa olsun evlenecek kişilerin ortak düşünceler etrafında hareket etmeleri, eşit olmaları, anlaşabilmeleri, sevgi, saygı, ahlak, güven ve bağlılık duyguları paylaşabilmeleri gerekir (Özdemir, 2018: 218). Bu haliyle aile kurumunun teşekkülünde insanın biyolojik varlığında yer alan karşı cinsiyle fizyolojik ve psikolojik bütünlük sağlayıp çocuk sahibi olma isteği etkili olmuştur. Bu olgular sosyal, kültürel ve ekonomik bir birliktelik olan evlilik yoluyla aile kurumunun doğmasını sağlamıştır (Öğüt-Eker, 2000: 92). Aile kurumu tüm bu nitelikleriyle toplumsal yenilenmeyi de sağlamaktadır.

Türk kültüründeki aile yapısı izlendiğinden tarihin eski dönemlerinden günümüze belirgin sistemsel bir yapının olduğu görülmektedir. Türklerde aile kültürel ve sosyal değerlerin taşıyıcısıdır. Geleneksel kültürün nesiller boyu aktarımında aile kurumunun önemli bir yeri vardır (Nirun, 1994: 23). Başta destanlar olmak üzere birçok edebî metin Türk toplumunda ailenin yapı dinamiklerini açık bir şekilde göstermektedir. Türk milletinin sözlü tarihi olarak kabul edilen destanlarda evlenme adetlerinin yanı sıra aile kurmanın önemi de tüm detaylarıyla ele alınmaktadır. Babalar çocuklarını evliliğe teşvik ederler. İdeal eş, Oğuz Kağan Destanı'nda olduğu gibi birtakım tanrısal vasıflar taşıyabilir (Ergin 1970: 3-4). Destan ve hikâyelerde eşlerin bulunmasında ve tercihte beşik kertmesi geleneğinden izler görülür. Çocuğu olmayan aileler genellikle Hızır elinden yedikleri bir elmayla ya da çeşitli cömertlik sembollerine bağlı olarak genellikle bir ağzı dualının duasıyla evlat sahibi olmaktadır. Hikâyelerde bu durumda olan ailelerin doğan çocuklarının beşik kertmesi oldukları da görülür.

Hikâyelerde babalar ve anneler çocukları için eş aramaya çıkarlar. Dede Korkut anlatmalarında gördüğümüz baba tipi Kañlı Koca, evlilik çağındaki oğlu Kan Turalı için ideal bir eş aramaktadır. Destan kahramanı ancak rüşünü ispat edip bir ad ve beylik aldıktan sonra evlenmektedir. Kahramanın evliliği sıradan değildir. O, eşini seçerken toplum tarafından da onaylanan belli ölçütler belirlemiştir, eşine kavuşmak için birtakım mücadelelere veya sınavlara tabii tutulmaktadır. Kazak destanları incelendiğinde kahramanların

evlenmek için giriştikleri mücadeleler ve çeşitli güçlerle yaptıkları savaşlar öne çıkmaktadır (İbrayev, 1998: 75-78). Destanlara göre gelin olacak kız her bakımdan mükemmel ve ona talip olan kahramana yaraşır olmalıdır. Çünkü onun evlendiği kişi sıradan bir kimse değil kahramandır.

Aile kurumunun her bakımdan işlendiği Dede Korkut Kitabında eş seçimi hem mukaddime bölümünde hem de ayrı ayrı anlatmalarda ele alınmıştır. Dede Korkut, kadınları sınıflandırırken olumlu kadın tipinin niteliklerini şu şekilde ele almaktadır: “Ozan ivün tayağı oldur ki yazıdan yabandan ive bir konuk gelse, er adam evde olmasa, ol anı yidirür, içürür, ağırlar, 'azizler gönderür. Ol 'Äyişe, Fâtıma soyıdur hanum. Anuñ bebekleri yetsün. Ocağuña bunçılayın 'avrat gelsün” (Ergin, 2004: 76). Atlı konargöçer kültürde evlenilecek eşte aranan nitelikler kadınlıkla ilgili özellikler yanında alp çağına uygun olarak kahramanlıkla da ilgilidir. Bamsı Beyrek kendine yaraşır eşin özelliklerini şu sözlerle tarif etmiştir: “Men yirümden turmadın ol turmah gerek, men kara koç atuma binmedin ol binmeh gerek, men karımuma varmadın ol maña baş getürmek gerek” (Ergin, 2004: 124). Burada sıralanan özellikler kahramanın kadınsı niteliklerinden çok kendisi gibi çevik, bileği güçlü, cengâver, korkusuz bir eş istediğini göstermektedir. Nitekim Kan Turalı anlatmasında buna örnek bir deyiş söz konusudur: “Belli canım baba eyle isterem, pes varasın bir cici bici Türkmen kızını alasın, nagâhandan tayanam üzerine düşem karnı yırtıla didi” (Ergin, 2004: 185). Dışa dönük ve hareketli bir toplumda kadından beklentiler ve onun sahip olduğu nitelikler de ona göredir. Destan ve hikâyelerde evlilikler kurulurken de genellikle büyük bir imtihan ya da mücadele gerekir. Gelin olacak kızın taliplileri, belalıları, deli bir abisi ya da kahramana veya âşığa düşman olan bir babası vardır (Özdemir, 2019: 128). Bu bakımdan ona ulaşmak için verilecek mücadele de oldukça çetindir.

Aşk ve kahramanlık konulu Türk halk hikâyelerinde evliliklerde eşlerin birbirlerine olan sadakatleri ve sevgileri dikkati çekmektedir. Kadının gücü ve güzelliği hikâyeye kahramanı âşık ve kahraman dışında başkalarının da (rakip/engel) dikkatini çeker. Bu bakımdan halk hikâyeleri bir yönüyle de âşığın engelleri aşıp sevdiğine kavuşma mücadelesinin bir anlatısıdır. Destan ve halk hikâyeleri incelendiğinde eşler arasında birbirine saygı ve güven olduğu görülür. Eşler fedakârlık bakımından da çoğu zaman eşittir (Özdemir, 2019: 122-130). Dirse Han ya da Deli Dumrul anlatmalarında anne ve baba yerine eşin fedakârlığı öne

çıkar. Bu anlatılarda birçok imtihan üzerinden eşler arasındaki sevgi ve çocuklara düşkünlük vurgulanır; aile olmanın nitelikleri öne çıkarılır.

Geleneksel Türk aile sisteminden yansımaların görüldüğü destan ve halk hikâyelerinde çocuk sahibi olmak önemli bir niteliktir. Destan ve halk hikâyelerinde daha ziyade ataerkil bir toplum yapısına sahip olan Türklerde erkek çocuk arzulanandır. Erkek çocuk sahibi olmak soyun devamı ve elde edilecek çeşitli statüler için öne çıkarılan bir özelliktir. Dede Korkut Kitabında oğlu olan ak otağa, kızı olan kara otağa, oğlu ve kızı olmayan Dirse Han kara otağa oturtulur. Bayındır Han'ın bu uygulaması Oğuzların geleneksel hayatına dair bilgiler vermektedir. Ailede birlik anne, baba ve çocuğun bir arada olmasıyla sağlanmaktadır. Dirse Han çocuk sahibi olmadığı için toplum tarafından belirlenen birlik ve bütünlük ilkelerini sağlayamamış ve bunun sonucunda ayıplanmıştır (Ekici, 2001: 54).

Dede Korkut Kitabı'nda erkek çocuk babanın gelecek kaygısından kurtuluşu ve umududur. Oğullar atasının sözünü ikiletmez. Kara dağın yükseği, kanlı suyun taşkını, karanlık gözlerin aydınlığı gibi sıfat tamlamalarıyla nitelenir (Ergin, 2004: 160-167). Nitekim millet hayatında tarihsel, kültürel ve toplumsal süreklilik çocuk sahibi olmakla mümkündür².

2. Folklorun Yaratım ve Aktarım Süreçleri

Folklor kavramının ne olduğu, nasıl tanımlanması gerektiği ve neleri içerdiği, araştırmalar tarihi boyunca tartışılan konulardan olmuştur. Folklor araştırmalarının iki yüzyıllık geçmişi göz önünde bulundurulduğunda kavramlar, konular, türler ve sınıflandırmalar üzerine çok sayıda çalışma yapıldığı görülebilir. Bu çalışmalarda yer alan tartışmalar özellikle folklorun ne olduğu ve yaratıcısının kim olduğu üzerinde toplanmıştır³ (Ben-Amos, 1997; Dundes, 1998). Hiç şüphesiz folklorun yaratımı ve aktarımında insan unsurunun yeri yadsınamaz. Dolayısıyla öncelikle folklorun yaratıcısının kim olduğu bilinmelidir.

Yapılan tartışmalarda folklorun yaratıcısının halk olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer taraftan halkın kim olduğu da uzun tartışmalara neden olmuş ve bu konuda da folklor araştırmacıları tarafından çok sayıda yayın üretilmiştir. Halk yaşadığı

² Türk destan ve hikâyelerinde çocuk sahibi olmak konusunda ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız: (Özdemir, 2018).

³ Burada folklor araştırmaları tarihi üzerine bir literatür tartışmasına girilmemiştir. Konuyla ilgili çok sayıda yayın olduğundan bu konu çalışmanın bakış açısı kapsamında yüzeysel olarak değerlendirilmiştir.

yer, toplum ve eğitim durumuna göre ilkel, vahşi, cahil, köylü, taşralı, şehirli, seçkin, eğitilmiş, medeni gibi birtakım kavramlar çevresinde ele alınmıştır. Hiç şüphesiz bilimsel bilginin bir süreçte ortaya çıktığı bilindiğinden yapılan tartışmaların sonucunda halkın bu sınıflandırmaların ötesinde yeni bir yaklaşımla ele alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda Alan Dundes'in "en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubu" (1998: 143) şeklindeki tespiti folklor araştırmalarının son dönemine damga vurmuştur. Bu açıklamada halk adı verilen grubun "teorik olarak en az iki kişiden" oluşması zorunlu görülmüş ve bunların ortak bir faktör etrafında birleşmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu açıklamadan yola çıkıldığında belirtilen niteliğe uygun çok sayıda küçük halk grubun olduğu söylenebilir. Bu kapsamda halkbilimciler tarafından incelenen en küçük halk grubu da ailedir (Dundes, 1998: 149).

İnsan etkileşimleri sonucunda yaratılan ve aktarılan folklorik ürünler birçok niteliğe sahiptir. Bunlar sözlü olma, geleneğe bağlılık, çeşitlenme, anonimleşme ve kalıplaşma şeklinde sıralanabilir (Yıldırım, 1991: 15-16). Folklorun temel karakteri küçük gruplarda yaratılıp topluma yayılmaktadır. Folklorun yaratıcısı kabul edilen kişi ve gruplar mutlaka başka insanlarla etkileşimler kurarak performansını gerçekleştirir. Bu bazen bir kişiden başka kişilere bazen de bir kişiden gruba dönük olabilir. Bu bakımdan folklorun günümüzde kabul gören tanımına bakıldığında da benzer bir sonuç elde edilir. Folklor küçük gruplarda artistik iletişimdir (Ben-Amos, 1997: 84). Folklor aynı zamanda en küçük halk gruplarından olan aile ortamında da icra edilmektedir. Üyeleri arasındaki paylaşılan sevgi, saygı, aitlik gibi birçok ortak faktöre sahip olan aile aynı zamanda folklorun doğal yaratıcısı durumundadır (Dundes, 1998: 143).

Folklorun yaratımında önemli konulardan bir diğeri de bağlam adı verilen kültürel ve belli başka niteliklere sahip bir ortamdır. Folklor bir ihtiyaca karşılık geldiği için bu ortamlarda yaratılmakta ve aktarılmaktadır. Folklorun kendi bağlamında ya da ihtiyaç duyulan başka bağlamlarda yaratılması, yeniden yorumlanması ve aktarılması bir iletişim süreci içinde gerçekleşir. Bu bakımdan zaman, mekân ve kişi unsurlarından bağımsız olarak folklor ürünlerinin önemli bir kısmı yeniden yaratılabilme niteliklerini taşımaktadır. Ben Amos'un ifadesiyle yeniden yaratılma ilk yaratmadan sadece yaratma süresi bakımından farklılık taşımaktadır. Bu yaratma sürecinden sonra folklorun ana özellikleri kabul edilen çeşitli nitelikleri aynı kalmaktadır (1997: 78). Bir halk türküsü ilk yaratıcısından

itibaren uzun yıllar başka bağlamsal ortamlarda yaşatılmakta, etkileşimler oluşturmakta, yeniden yorumlanmakta, farklı teknik ve araçlarla aktarılmaktadır. Bu durum bütün tariflerin ötesinde folklorun yaratıldığı, yaşatıldığı, aktarıldığı ve yeniden yaratıldığı ortamlara göre tanımlanmasının önemini göstermektedir.

Folklor araştırmalarında öne çıkan ve tartışılan konulardan bir diğeri de yaratımların geleneksel olup olmadığıdır. Folklorun gelenekselliği, araştırmacılar tarafından öne sürülen ve kalıplaşan belli bir yapıdır. Folkloru yaratan kişiler ortaya koydukları ürünlerin geleneksel olup olmadığıyla ilgilenmezler. Çünkü folklor mutlaka bir ihtiyacın sonucunda ortaya çıkmıştır ve söz konusu bu ilk yaratım geleneksellik ile ilişkilendirilemez. Dolayısıyla günümüzde folklor araştırmaları için geleneksellik bir zorunluluk olarak iddia edilmemelidir. Ben Amos folkloru gelenek yükünden kurtarmanın gerekliliğine dikkat çekmiştir. Ona göre “bazı gelenekler folklordur ama folklorun hepsi geleneksel değildir” (1997: 84). Bu bakımdan günümüzde folklorun yaratım ve aktarım ortamlarını değerlendirirken geleneksellik kıstasıyla ayırıştırıcı ve dışlayıcı bir nitelikten yaklaşılmamalıdır. Folklorun kişi ve grup hayatındaki var oluş nedenleri elbette geleneksel olup olmadığından daha fazla tartışılmalıdır. Folklor adı verilen unsurların ilk şeklinin ne olduğundan ziyade⁴ günümüze nasıl geldiği, geçirdiği değişimler, kazandığı yeni yapılar ve insanlar için taşıdığı anlam üzerinde durulmalıdır.

Folklorun önemli bir kısmı boş zamanlarda ve ihtiyaçlar ölçüsünde yaratılmaktadır. Bu yaratımlarda kültürel bellek her zaman destekleyici ve arşivleyici bir işlevdedir. Bir yemek, motif, giysi, eşya ya da anlatı için benzer süreçler söz konusudur. Folklorun kaynağı durumunda olan insanlar icralarını toplumun en küçük kurumu olan ailede başlatırlar. Büyük oranda aile ortamında şekillenen folklor zamanla küçük gruplara ve topluma mâl olmakta, anonimleşmekte ve millileşmektedir. Örneğin aile ortamında için kahvenin etrafında bir gelenek kültürünün şekillenmesi oldukça dikkat çekicidir. Kahve üzerinden tesis edilen iletişim olgusu geçmişten bugüne önemli dönüşümler geçirmiştir. İlk kez yaratıldığı anlamdan uzaklaşıp yeni anlam, uygulama ve işlevlerle aile ortamında, toplumsal yaşamda varlığını sürdürmektedir. Türk kahvesinin ve geleneğinin

⁴ Bu konuda araştırmalar yapmak elbette önemlidir, unsurların tarihini ve geçirdiği dönüşümleri anlamak geleceği ön görmek için faydalı olabilir. Ancak folklorun “niteliği” diğer bir ifadeyle “kalitesi” iddiasıyla sürekli geçmişçi çalışmak alışkanlığı, bilimsel gerçeklikle ve gelecek tasarımıyla da çelişmektedir. Bu bakımdan folkloru ve yaratımını geçmiş iddiası ile çalışmak ve tarihsel bir bağlamla ilişkilendirmek yerine günümüzde yaratımın aldığı dönüşümleri irdelemek daha elzemdir. Çünkü geçmişte folklorun yaratımını olumsuz yönde etkilediği ve bozduğu iddia edilen medya günümüzde kültürel belleğin en önemli aktarım ortamı olmuştur.

bütün birikimiyle kültür miras olarak kabul edilmesi de söz konusu anlam ve uygulamaların bir sonucudur⁵. Bu bakımdan folklor ürünleri yaşamın her anında çeşitli vesilelerle kendine yer bulmaktadır. Dolayısıyla folklor onu yaşatan grup, yapı ve toplumda gördüğü işlevleriyle her şeyden önce önemli bir ihtiyaçtır. Temel içerikleri itibarıyla yapılan tanımların çok ötesinde folklor ortak bellek, paylaşılan deneyim, toplumsal kimlik veya tarihsel sürekliliktir (Oğuz, 2007: 6). İnsan etkileşimlerinin bir bütünü olan kültür yaşamın doğal süreçlerinde yer almakta, ihtiyaçlara göre kalıplaşmakta ve değişmektedir. Bu noktada modernleşme, gelişen sanayi ve ileri teknoloji kültürü yaratım ve aktarım süreçlerini de değiştirmektedir. Kültür ürünleri devrin ihtiyaçlarına göre “kendilerine yeni unsurlar katarak daima tazeliklerini ve canlılıklarını muhafaza etmektedir” (Uysal ve Günay, 1990: 365). Kültürün yaratımı ve aktarımı her ne kadar yaşamın doğal şartlarında kendiliğinde gerçekleşse de devlet çeşitli yasal süreçlerle birtakım koruma politikalarını sürdürmektedir. Bakanlık düzeyinde gerçekleştirilen faaliyetler ulusal ve uluslararası tespit, tescil, takip, koruma, yaşatma ve aktarma politikaları yürütülmektedir. Bu alanda özellikle UNESCO’nun somut ve somut olmayan kültürel miras sözleşmelerinin önemi büyüktür. Sözleşme kültürel bellekte yer alan birçok konuyu kapsamaktadır. Bu bakımdan devlet kendi organizasyonu içinde gerçek ve tüzel kişiliklerle kültür politikalarının yöneticisi konumundadır.

3. Geleneksel Kültürün Yaratım ve Aktarımında Aile Kurumun İşlevleri

İşlev kuramı, birçok disiplinde olduğu gibi folklor araştırmalarında da oldukça sık kullanılan yöntemlerden biridir. Folklorun onu yaşatanlar için taşıdığı anlam ve amaç, işlev olarak ele alınabilir. En basit haliyle işlev, bir ihtiyacın doyurulmasıdır. İşlev teorisi parçaların bütünü meydana getirirken üstlendikleri görevler şeklinde de tanımlanabilir. Bütünde her parçanın ayrı ayrı görevleri vardır. Bir toplumun kültürünü meydana getiren bütün unsurlar da ayrı parçalardır. Örnek vermek gerekirse evliliğin ve anne - baba olmanın açık işlevi kültür tarafından sınırları çizilen yeniden üretim sürecidir ve bu kapsamda ailenin de görünen işlevi üyeleriyle birlikte, mensubu olduğu topluluğu yaşatmaktır (Malinowski, 1992: 21-33). Bunu biyolojik olarak üreme sistemi sınırları içinde yapar. Toplumsal dinamikler bağlamında konuya yaklaşıldığında ise ailenin diğer sosyal kurumlarla birlikte

⁵ Bu konuda bir örnek çalışma için ayrıca bakınız: (Balcı, 2019).

toplumsal yaşamı şekillendirirken birtakım görevler üstlendiği açıktır. Bu noktada bütün sosyal kurumlar üstlendikleri işlevlerle bir vücudun organları gibi birbirine bağlı olarak toplumsal yapıyı desteklemektedir.

Folklorik bir olgu veya olayın sürdürülmesi toplumsal yaşamda bir karşılığının olup olmamasıyla ilgilidir. Bu açıdan folklor canlı bir organizmadır ve folklorun saklanması ya da bir unsurun müzelerde arşivlenmesi de bir işleve karşılık gelir. Bu bakımdan işlev, ancak folkloru yaratan kişi veya grup için geçerli bir yorumdur. Alan Dundes işlevin sınırlı sayıdaki bağlamın izlenmesi yoluyla kaydedileceği görüşündedir (1998a: 109). Folklorun işlevlerine ilişkin bakış açılarından biri de yapılan sınıflandırmalardır. W. Bascom'un tespitlerine göre folklorun dört işlevi şunlardır: "1. Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi. 2. Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi. 3. Eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılaraq eğitilmesi işlevi. 4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekanizması" (Çobanoğlu, 2005: 235-236). Burada sıralanan çıkarımlar elbette folklor ürünlerinin bütün işlevlerini kapsamamaktadır. Bunlar öne çıkan ve pratik olarak gözlemlenebilen işlevlerdir. Dolayısıyla çeşitli kültürel bağlamlar folklorun açık ve gizil birbirinden farklı işlevlerinin görülmesini sağlayabilir⁶.

Bütün olarak toplumsal yaşamı oluşturan sosyal kurumlar icra ettikleri faaliyetlere göre tanımlanmakta ve sınıflandırılmaktadır. Sosyo-kültürel yapı incelendiğinde bu kurumlar içinde ailenin toplumun tüm süreçlerde başat unsur olduğu görülebilir. Özellikle kültürel normların öğrenilmesinde, yaşatılmasında ve aktarılmasında aile aynı zamanda bir eğitim kurumu gibi işlev görmektedir. Her aile, kuruluşundan itibaren kendi düzeni içinde ebeveyn çocuk ilişkisi yoluyla kültürel yapıların aktarılmasında sistematik işleyişin bir dinamosu gibidir. Bu noktada elbette aile içi etkileşimlerin rolü büyüktür (Nirun ve Özönder, 1990: 251). Aile ortamında başlayan sosyo-kültürel etkileşim süreci bireyleri toplumsal yaşama hazırlamaktadır. Diğer taraftan söz konusu bu kültürel etkileşim süreçleri nüfus, ekonomi, siyaset vb. gibi unsurların dengesinde aile başta olmak üzere sosyal kurumların ve sosyo-kültürel yapının da devamlılığını sağlamaktadır.

⁶ Makalede kültürel ürünlerle ilgili bir işlevler dizgesi oluşturulmak amaçlanmamıştır. Nitekim eğitim yoluyla gerçekleşen bir öğrenme eğlenmeye katkı sunabileceği gibi kültürün kuşaklararası aktarımını da sağlayabilir. Dolayısıyla makalede belli işlevler dizgesine odaklanmak yerine ailenin kültürel öğrenmelerdeki rolü mevcut olgulardan hareketle değerlendirilerek çeşitli çıkarımlarla irdelenmiştir.

İnsanlar çoğu zaman ait oldukları grup, topluluk veya milletle, kültürleriyle, dilleriyle, inançlarıyla ve yaşadıkları coğrafya ile tanımlanmaktadır. Aile bireyler için kişisel ve toplumsal belleğin şekillendiği kültürel ortamın doğal bir hazırlayıcısıdır (Assmann, 2001: 45). Bir insanın doğumdan ölüme geçen yaşam sürecinde şekillenen kimliği, içine doğduğu kültürün doğal bir sonucudur (Nirun ve Özönder, 1990: 255). Bireyler aile ortamında başlayan geleneksel eğitimleri sonucunda farkındalık kazanmakta, biyolojik ve toplumsal kimliğini algılamaktadır. Böylece kendini, çevresini, grubunu, toplumunu, milletini ve buna bağlı kültürünü, dilini, inancını, normlarını kısaca millî ve manevî değerlerini de öğrenmektedir. Bu öğrenme süreci gözlem yoluyla veya bizzat yaparak ve yaşayarak gerçekleşmektedir. Böylece aile içinde başlayan sosyalleşme süreci bireylerin dış dünyaya uyum sağlamasını da kolaylaştırmaktadır.

Folklorun ve kültürün işlevlerini yaşatan temel sosyal kurumlardan biri olan aile sosyal, psikolojik ve biyolojik ilişkilere bağlı olarak teşekkül etmiştir. Ailenin kendi iç dinamikleri yanında toplumsal yaşamdan elde ettiği bir yapısal bütünlüğü vardır. Bu yapı içinde akrabalık, yönetim, paylaşım, ekonomi, üreme, eğitim ve sağlık gibi temel sistemler yanında âdetler, örflerle birtakım gelenek ve görenekler de yer almaktadır. Aile onu meydana getiren çekirdek hanelerden bağımsız olarak sosyal sistemin adıdır (Nirun, 1994: 17). Aile denilen sosyal kurum literatürde anne, baba ve çocuk üçgeninde ele alınmaktadır. Bu yapının akrabalık ilişkileri yoluyla tesis edilen destekleyici bir tarafı da vardır. Dede, nine, kaynana, kaynata, amca, dayı, teyze, hala, yenge, yeğen, enişte, damat, gelin, görümce, elti, baldız, torun bu geleneksel ilişkiler ağına ortaya çıkan sistemin paydaşlarıdır. Aile bağları temelinde evliliklere, zamana, cinsiyete ve yaşa göre bu toplumsal statüler kazanılmakta, aktarılmakta ve çeşitlenmektedir. Örneğin bir erkek birey yaşamı boyunca torun, oğul, kardeş, damat, enişte, baba, dayı, amca, kaynata ve dede rollerinden tamamına ya da birkaçına sahip olabilir. Bireylerin çekirdek aile içinde başlayan rol ve sorumlulukları akrabalık sistemi üzerinden çeşitlenmekte zamanla topluma yayılmaktadır. Birey aile içinde başlayan yetişme sürecinde kazandığı kimliği ve kişiliğiyle toplumun bir ferdi olarak sosyal kurumların devamlılığında rol oynamaktadır. Bu bakımdan bireyi yaşama hazırlayan temel sosyal yapı olan ailenin önemi yadsınmaz.

Aile yapısal açıdan üyelerinin anlamlı bir etkileşim içinde oldukları gruplar arasında yer almaktadır. Bu özelliğiyle aile, bireylerin aralarında kurdukları çeşitli

ilişkiler, davranışlar ve birtakım ortaklıklar yoluyla folklorun üreticisi olarak öne çıkmıştır. Bu bakımdan aile folklorunun temel niteliklerinden biri de grubun tamamı tarafından bilinmesi, yaşatılması ve sonraki kuşaklara aktarılmasıdır. Aile üyeleri arasında kullanılan bir folklor ürünü bazı durumlarda aile dışında anlamsız karşılanabilir. Bu ürün bir giysi, alet, şaka ya da inanış olabilir. Bu durumda aile folkloru grup içine açık dışarıya ise kapalıdır⁷ (Fine, 1982: 51). Bir halk grubu olarak folklorun doğal yaratıcısı olan aileye ilişkin Alan Dundes'in şu görüşleri oldukça dikkat çekicidir:

“Her aile çoğunlukla anne-babadan her bir tarafın kendi ailesinden getirdiği geleneklerin bir karışımının oluşturduğu kendilerine has- yeni bir aile halk bilgisine sahiptir. Aile halk bilgisi, ailenin yerleştiği yere nasıl geldiğini veya ailenin isminin nasıl geliştiğiyle ilgili anlatımları içine alabilir. Bu aile halk bilgisi bir ıslığın (bir müzik tonunu veya notaların bir dizisini) örneğin; halka açık yerlerde, büyük alış-veriş merkezlerinde eve gitmek üzere aile fertlerinin bir araya toplanması için kullanılmasını ihtiva edebilir. Bu halk bilgisi normal olarak aile fertlerinden birinin talihsiz karakter özellikleri hakkında cimri olmak veya tavana değecek kadar uzun olmak gibi olumsuz bir özelliklerle ilgili olabilir” (Dundes, 1998: 143).

Aile folklorun doğal yaratıcısı olan sosyal kurumların başında gelmektedir. Folklor kadroları içinde yer alan aile folklorunun kapsamı son derece geniştir. Ailenin doğal üyesi olan çocuklar daha doğumdan itibaren aile folklorunu öğrenmektedir. Aile tarihi ve soyun kökeni ile buna bağlı yaşantılar, hikâyeler, (tanışma ve evlilik hikâyeleri), talihsizlikler, (kaza ve ölümler), akrabalık ilişkileri ve bunlara dair sıra dışı yaşantılar, aile ekonomisi, inançlar, aileye ait birtakım ifadeler, şakalar, ninniler, atasözleri, deyişler, küfürler, kızgınlıklar, dargınlıklar, tarifler, isimler, lakaplar, hatıra eşyalar, (araç-gereçler, fotoğraflar, giyim kuşam unsurları), mekânlar, yemekler, eğlence içerikleri gibi birçok unsur aile folklorunun kapsamına girmektedir (Bynum, 1987: 408). Geçiş törenlerinin yapısı, evlilik biçimleri, özel hayatların gizliliği, aile içi sırlar, bireylere konulan birtakım yasaklar da folklorun grup hayatındaki önemini göstermektedir.

⁷ Bu durum aile ve toplum temelli bir şekilde de yorumlanabilir. Örneğin kız kaçırma usulüne göre evlenme birçok ailede kabul görülürken bazı ailelerde evlilik yöntemi olarak kabul edilmemektedir. Yine ülkemizde akraba evliliği birtakım işlevleri yönüyle sıklıkla kabul görmektedir. Ülkemizin çeşitli bölgelerinde görülen sororat, levirat gibi akraba evlilikleri ya da berdel şeklindeki örnekler de birtakım özelliklerinden dolayı aile içinde övülürken aile dışında ya da farklı bir bölgede kabul görmeyebilir. Bu konularda ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız (Tezcan, 2000: 49-95).

Toplumsal hayatı meydana getiren önemli kurumlardan biri olan ailenin birçok işlevi vardır. Aile sosyal kurumu sayesinde ona mensup olan üyelerin başta beslenme, barınma, korunma, güvenlik, sağlıklı yaşama, eğitim, yetiştirme, birtakım haklara sahip kılma birtakım ihtiyaçları karşılanmaktadır (Nirun, 1994: 21). Özellikle geçiş törenleri bu ihtiyaçların karşılandığı işlevlerin doğal yaratım ve aktarım ortamıdır. Doğumdan ölüme bir insanın yaşamındaki çeşitli evreleri kapsayan geçiş törenleri, kültürel açıdan çeşitli uygulamaların yapıldığı dönemlerdir. Çocukların büyümesi, evlilik çağına gelmesi, eş seçmeleri, evlenmeleri, çocuk sahibi olmaları ve bütün bu süreçlerde cinsiyet rollerinin öğretilmesi folklorun üremeyeyle ilgili işlevsel dinamiklerinde gizlidir. Çünkü geleneksel toplumlarda yaşamsal bilginin kaynağı *kültürel öğrenmeler*dir. İhtiyaç duyulan her bilgi ve uygulama mutlaka evin büyükleri tarafından bilinmekte ve gençlere aktarılmaktadır. Bu noktada bir ailenin kurulması kadar önemli bir diğer husus da çocuk sahibi olarak soyun devamını sağlamadır. Geleneksel değerlere önem veren ailelerde eşler çocuk sahibi olduklarında çocuklarını da büyüklerinden gördükleri gibi yetiştirirler. Bu süreç annenin hamileliği ile başlayıp çocuğun reşit olmasına ve evlenmesine kadar geçiş törenlerinin her aşamasında kendini göstermektedir. Hamilelik süreci, cinsiyetin belirlenmesi, doğumu kolaylaştırıcı uygulamalar, çocuk doğduğunda adının konulması, ilk defa yıkanması, bezlenmesi, kundaklanması, beslenmesi, uyutulması, korunması/kırklanması, göbek bağının gömülmesi, yürütülmesi, diş buğdayı, hastalandığında tedavi edilmesi gibi çeşitli inanış ve uygulamalar folklorik açıdan işlev ağlarıyla çevrelenmiştir. Bu işlevler kültürel açıdan pek çok ihtiyaca karşılık gelirken bireylerin *eğitim* ihtiyacını da karşılamaktadır.

Türk aile yapısında düzeni ve işleyişi sağlayan geleneksel yolla aktarılan birtakım sözlü hukuk kuralları vardır. Bunların bir kısmı geleneklerle diğerleri de inançlarla harmanlanmış durumdadır. Bunlar, büyüğe saygı, küçüğe sevgi, eşlerin birbiriyle kurdukları iletişim, kullanılan dil, sergilenen davranışlar, görev paylaşımı ve sorumluluklar, çocukların yetiştirilmesi, ekonomik kazanç temini gibi çok sayıda özellikten oluşmaktadır. Birey cinsiyetli olmayı, uyumayı, uyanmayı, beslenmeyi, çalışmayı, dinlenmeyi, temizlenmeyi, giyinmeyi, inanmayı, eğlenmeyi aile ortamında belli etkileşimler içinde öğrenmektedir. Bu etkileşimler kültürel çevrelerde âdet, gelenek, görenek, örf ve töre gibi belli sosyo-kültürel kabul ve kalıplara bürünmüştür. Bireyler ev ortamındaki davranışlarıyla çocuklarına rol ve model olmaktadır. Bayramlaşma, selamlaşma,

tokalaşma gibi gözlem yoluyla sergilenen davranışlar bunlardan bazılarıdır. Diğer taraftan sözlü kültürün aktarımı da aile ortamında gerçekleşmektedir. Henüz daha bebeklik çağında anne ile kurulan ilişkide folklorik ürünlerin yeri büyüktür. Annenin bebeğini uyuturken ninni söylemesi veya masal anlatması *hoş vakit geçirme, uykuya dalmayı kolaylaştırma işlevleri* yanında anne ile çocuk arasında folklorik bir iletişim dilinin kurulmasını sağlamaktadır. Çocuklar yaşamlarının ilk dönemlerinden itibaren ninniler yoluyla ilk müziklerini dinlemekte masallar yoluyla da toplumsal yaşama hazırlanmaktadır. Burada anne ile çocuk arasında kurulan ilişkide masalların özel bir yeri olduğu vurgulanmalıdır. Anne, erkek ya da kız olsun çocuğunu büyütürken ona gelenekte yer etmiş önemli masalları anlatır. Masallar yoluyla çocuk kolay bir şekilde uykuya dalabildiği gibi gerçek yaşama ilişkin bilgileri folklorun gizil işlevleri yoluyla öğrenir. Masaldan aldığı ahlaki öğretiler, iyilerin kazanıp kötülerin kaybetmesi, eş seçiminin önemi, aile birliği, masalın sonunda sevenlerin kavuşması gibi konular söz konusu durumu örneklemektedir. Masallarda sevenlerin önlerine çıkan engelleri aşır kavuşmaları tekerleme ile vurgulanır: “Onlar erdiler muradına, biz çıkalım kerevetine” tekerlemesi evlenmenin ve aile olmanın önemine vurgu yapmaktadır (Günay, 1992: 617).

Aile folkloru kavramı incelendiğinde bu konu kapsamında yer alan sözlü tarih, yaşatılan gelenek kültürü gibi çeşitli alt alanların olduğu görülür. Ailenin kendi soy ağacına dayanan belli bir folkloru yaratması yanında ulusal geleneğin de yaşatılmasında ve aktarılmasında önemli bir *tarihsel* işlev taşıdığı bilinmektedir. Geleneksel masal ve hikâyeler yanında aile üyelerinin tecrübe ve birikimlerine dayalı anlatılar da aile folkloru kapsamında incelenebilir. Çoğu zaman aile sözlü tarihine ilişkin olan bu türdeki hikâyeler (kız kaçırma, evlilik, kan davası, kahramanlık, fakirlik, çeşitli afetler, göç vb.) ailenin kendi yaşamını, değerler sistemini ve üyesi olan bireylerin paylaştığı ortaklıkları içerebilir. Bu hikâyeler zamanla kuşaklararası yayılmakta ve geleneksel anlatıların alternatifi olmaktadır⁸ (Aça, 2021: 381). Bir ailenin herhangi bir sebeple yaşadığı bütün olayların hatıraları, aile üyelerinin başından geçen dramatik olaylar, başlangıçta ferdi nitelikler taşıması bakımından aile folkloru kapsamında irdelenirken söz konusu yaşantı ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından ulusal folklorun kapsamına girebilir. Özellikle bir ailenin kaynak olduğu bir yaşantı,

⁸ Aile folklorunun kapsamı ve çalışma konuları üzerine bir tasnif önerisinde bulunan Mustafa Aça, aile folkloru kapsamına giren çalışma konularını yirmi ana başlıkta sınıflandırmıştır (2021: 385-387).

hikâye, müzik, el sanatı gibi folklor konuları örnek olabilir⁹. Bu bakımdan aile tüm nitelikleriyle tarih boyunca sosyalleşme sürecinin kaynağı olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan insanların sahip oldukları duygu, düşünce, inanç ve davranışların kökleri aile içinde yer almaktadır (Nirun, 1994: 19).

Aile folkloru denildiğinde bir başka konu da anlık hatıraların kaydedildiği fotoğraflardır. Zamanın, mekânların, kişilerin ve onlara bağlı diğer unsurların bir görüntü şeklinde kayıt alınmasına dayanan fotoğraf, albümlerde arşivlenen aile folklorunun önemli bir unsurudur. Aile boyu hatırlanan ve aktarılan sözel hikâyeler gibi fotoğraflar da soy ağacının şekillenmesinin görsel tanıklarındır. Fotoğraflar, bireylere görüntüler aracılığıyla tarihin bir noktasına kadar gitme imkânı vermektedir. Fotoğraf, geçmişe ilişkin merakların giderilmesine imkân vermektedir; daha önce anılar ve sözel anlatımlar yoluyla ya da sadece adı duyulan kişilerle tanışma imkânı vermektedir. Görüntüler, kişilere, olaylara veya mekâna ilişkin olabilir (Ulivucci, 2023: 25-26). Bireysel bir anın hikâyesi olabileceği gibi bazı fotoğraflar kolektif etkinliklerin, toplumsal dayanışma içeren millî günlerin veya topluma, millete hizmet etmiş kişilerin hatıralarını içerebilir. Fotoğraf, ailede toplumsal ve kamusal görevler üstlenmiş ebeveynlerin hatıralarını da yaşatmaktadır. Bu bakımdan özelde kişisel aile folkloru gibi görünen bir konu kamusal alanla da ilişkilendirilmektedir. Bir kişinin soy ağacından bahsederken dedesinin ya da büyük annesinin niteliklerinden bahsetmesi bu durumun en açık göstergelerindendir. “Hayatın bazı anlarını kaydettiklerinden ötürü fotoğraflar aile hafızasını ve kişisel hatıraları keşfetmeyi ve kişinin hikâyesinin sembolik inşasına erişmesini sağlayan birer taşıyıcı görevi görürler” (Ulivucci, 2023: 27).

Geleneksel toplumlarda aile düzeni ve işleyişi incelendiğinde geniş aile düzeninin egemen olduğu görülür. Hızlı kentleşme ve buna bağlı olarak artan sanayileşme ile birlikte anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile düzenine geçilmiştir. Geleneksel ailelerde gündelik yaşam faaliyetleri, bağ bahçe işleri, ekincilik, hasat, hayvancılık gibi çeşitli becerileri içermektedir. Temel geçim kaynakları olan bu faaliyetler bütünü aynı zamanda aile üyesi olan çocukları iş yaşamına hazırlanmaları açısından oldukça önemli görülmektedir. Ayrıca çocuklar iş yükünün bir bölümünü alarak ailelerine

⁹ Bir aile üyesinin veya sevilen bir kişinin beklenmedik vefatı etrafında şekillenen ağıtların türkiye dönüşerek ulusal müzik belleğinde yer alması da bu konuya verilebilecek örneklerdendir (Özdemir, 2024: 1114).

ekonomik anlamda da destek olmaktadır (Nirun, 1994: 54). Çocukların tarım ve hayvancılıkta yetkinleşmesi de çoğu zaman aile içi etkileşim süreçlerinde olmaktadır. Hayvanların beslenmesi, hastalandığında tedavi edilmesi, güvenliğinin sağlanması, korktuklarında ve ürktüklerinde yatıştırmak için kaval çalınması, türkü söylenmesi, ekonomik olarak ürünlerinin (yün, deri, et, süt, peynir, yağ vb.) değerlendirilmesi hayat okulunda yaparak yaşayarak öğrenilmektedir. Çiftçi bir ailenin çocuğu tarla ekme, meyve fidanları dikme, bahçeleri budama, ürünleri hasat etme ve harman işleri gibi beceriler kültürel öğrenmeler kapsamındadır. Bu becerilerin önemli bir kısmı folklorik eğitim süreçlerinde açık ve örtük işlevler yoluyla öğrenilmiştir. Tarlaları ekine hazırlarken sabanı da traktör kullanmayı da çoğu kez babasını gözlemleyerek ve birtakım yönlendirmelerini dinleyerek yapmıştır (Dundes, 1998a: 106). Bu konuda folklorun bir alanı olarak *geleneksel bilgi* gerektiren faaliyetlerin de olduğu söylenebilir.

Geleneksel kültürün yaratılmasında ve geçmişten günümüze aktarımında aile içinde sürdürülen kuşaklararasılık önemli bir olgudur. Halk takvimi, meteorolojisi ve hukuku bu süreçlerde yaşatılan ve aktarılan geleneksel bilgi kalıplarından bazılarıdır. Halk hekimliği uygulamalarından olan sınıkcılık, baytarlık ve şifacılıkla ilgili bilgiler deneyim gerektirmektedir. Bu konularda bilgi ve beceri sahibi olan kişilerin birçoğunun öğrenmelerinin daha çocukluk yıllarda oluşan ilgi ve merakla dayalı olduğu ve aile içi ortamlardaki gözlemler, söylemler ve deneyimler sonucu olduğu bilinmektedir. Burada sıralanan olgular *kültürün kuşaklararasıında aktarımı* ve *ekonomik işlevler* kapsamına girmektedir. Benzer şekilde kadınların gerek boş zamanlarından gerek de hobi ve meslek olarak günlük yaşamlarında sürdürdükleri el sanatlarının aile ekonomisi için önemi büyüktür. El sanatı yoluyla üretilen ürünlerin ev içi ortamın güzelleştirilmesi işlevi yanında üreticisine ve aileye katkıları vardır. Halı, kilim, örtü, oya, nakış gibi dokuma, örme ve işlemler üreticinin hünelerini, emeğini, seçilen renk ve desenleriyle kültürel ve toplumsal özellikleri yansıtmakta ayrıca bunlardan elde edilecek gelirle aile ekonomisini de desteklemektedir (Gökçe vd. 1994: 99).

Geleneksel Türk aile sistemi bireylerin ihtiyaç duyduğu bilgileri aktaran *eğitim* kurumu rolüyle toplumsal yaşama hazırlık okulu gibi işlev görmektedir. Bu okulda her kuşaktan ebeveynler sahip oldukları çeşitli bilgiler öğretmen, her kuşaktan ve yaştan çocuklar ise öğrencidir. Öğretiler anne ve babadan görülüp öğrenilen bilgilerdir. Ailede yetişen bireyler yeni aileler kurarak edindikleri bilgileri aktarmakta ve bu geleneksel sistemin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır.

Köy toplumlarında tarla ve bahçe işleri başladığında yetişkinlerin bu faaliyetleri sürdürmesi, küçük çocukların ise dede ve ninelerle evde kalması yaygın bir uygulamadır. Bu yöntemle küçük çocuklar kültürlerini doğrudan birincil kaynaktan yani büyük anne ve babalarından öğrenmektedir (Connerton, 2014: 69). Bedensel olgunluğa ve güce eriştiklerinde ise rol ve sorumluluk sahibi yapılmaktadır.

Geleneksel kültürün ve folklorun yaşatılmasında aile ortamının önemli işlevlerinden biri de özellikle taklit yoluyla öğrenmeler için yeterli uygulama imkânlarına fırsat vermesidir. Çocukluk döneminde öğrenmelerin birçoğunun taklit yoluyla kazanıldığı bilinmektedir. Ebeveynlerinin yaptığı her davranış onları gözlemleyen ve dinleyen çocuklar için önemli bir fırsattır. Çocuğa örnek olması istenmeyen kötü sözlerden ve davranışlardan kaçınılmaktadır. Diğer taraftan olumlu görülen taklitlerin alkışlanması, tebrik, takdir ya da başka şekilde ödüllendirilmesi *folklorun destekleme, onaylama ve ödüllendirme işlevleridir*.

Aile ortamında çocukları güldürmek için anlatılan fıkralar, oynanan oyunlarda yapılan şakalar ve çeşitli komiklikler de *eğlendirme* işlevini görmektedir. Birtakım öğütlerin ve tecrübelerin atasözleriyle verilmesi, bilmeceler yoluyla merak duygusunun geliştirilmesi de aile içi iletişimde folklor ürünlerinin işlevlerini göstermektedir. Burada bahsedilen folklorik ürünlerin açık işlevi hoş vakit geçirme, eğlenme, eğlendirme, gizil işlevleri ise eğitime, kültürün kuşaklararası aktarılmasını sağlama, tarihsel süreklilik, gelenek ve görenekleri destekleme, boş zamanı değerlendirme şeklinde sıralanabilir. Özellikle günümüzde akıllı telefon, tablet, bilgisayar ve televizyonun her yerde olması çocukların hayata hazırlanmalarında bu medya araçlarının yıkıcı etkilerinden korunmasında da geleneksel folklorun önemli bir yeri olduğu açıktır. Ebeveyn ile geçirilen keyifli zamanlar çocukların teknolojik aygıtlara yönelimini de azaltmaktadır.

Çocuğun ev içi ortamda izin verilen ya da yasaklanan davranışları da folklorik açıdan önemlidir. Kesici, delici, yanıcı, yakıcı aletlere getirilen yasaklar yanında birçoğu inanışlarla ilgili olan geceleri sakız çiğnememesi, tırnak kesmemesi, dışarıya bir şey dökmemesi ve ılık çalmaması da yasaklamalarla ilgilidir. Anadolu'da elden ele kesici ve delici aletlerin verilmemesi artık gelenek haline gelen yasaklardandır. Büyüdüğü ortamda öğrenmelerinin çoğunu gözlem yoluyla yapan bir çocuk ailesinin davranışlarına birtakım anlamlar yüklemekte ve benimsemesi ya da kaçınması gereken rolleri de bu süreçlerde öğrenmektedir.

Türk kültüründe aile, misafirlikle ilişkin geleneklerin de yaşatılmasında önemli roller ve işlevler üstlenen temel sosyal kurumdur. Dede Korkut Kitabı'nda bu konuya ilişkin söylenen “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofraya çekmez” atasözü ile “Konuğu gelmeyen kara evler yıkılsa iyi” atasözü misafirlik olgusunun önemini göstermektedir (Ergin, 2004: 74). Türk konukseverliği ve misafir ağırlama ilişkileri kültürel örüntüler bakımından oldukça zengindir. Misafirlerin güler yüzle karşılanması, ortak yaşantılar, hatırlar ve ilişkiler üzerine sohbetlerin edilmesi, özel olarak yapılan yemek ve içeceklerin tüketilmesi ve konaklamalı misafirliklerde ev içi araç-gereçlerin tahsis (terlik, havlu, yatak takımları vd.) misafir odasında ağırlanması, hediyelerin verilmesi ve uğurlanması bakımından oldukça sistemlidir. Bu bakımdan geleneksel hale gelen misafirlik kurumunun aileler ve bireyler arası sosyalleşmeye imkân tanıdığı ve ailenin de bu geleneğin doğal icracısı ve aktarıcısı olduğu bilinmektedir. Misafirlik aile ortamında kadının toplum tarafından belirlenmiş geleneksel cinsiyet rollerini de yansıttığı bir ortam oluşturmaktadır. Misafirlik başlı başına saygı, sevgi ve hoşgörü yanında kadının çeyizlerini ve mutfak becerilerini sergilediği bir ortam yaratmaktadır. Geleneksel kültürümüzde “Yuvayı dişi kuş yapar” atasözünde olduğu gibi kadın aile ve yuva kuran, temizliğinden düzenine, çocukların beslenmesinden büyütülüp sosyal hayata hazırlanmasına kadar üstlendiği rol ve sorumluluklarını misafirlik yoluyla da sergiler. Tüm bunlar kadının bulunduğu çevrede *sosyal kabulüne, iyi ilişkiler kurmasına, takdir toplanmasına, onaylanmasına, örnek gösterilmesine ve övülmesine* de imkân tanımaktadır.

Aile içi etkileşimlerde çocuklara çoğu zaman cinsiyet rollerine uygun mesleki rehberlik de yapılmaktadır. Örneğin annesiyle mutfakta aşçı, babasıyla tarlada ve bahçede çiftçi, tezgâhta çırac ve usta olmayı iş başında çoğu zaman oyun ortamında öğrenmektedir. “Ağaç yaş iken eğilir” atasözünde olduğu gibi çocuklar geleceğin yetişkinleri olacağından onları hayata hazırlamada bu oyun etkinliklerinin önemi büyüktür. Geleneksel mesleklerin birçoğunun atadan, dededen ve babadan miras kalması folklorun aile içi etkileşim ortamlarında aktarıldığını doğrulamaktadır. Bunlar arasında yorgancılık, demircilik, bakırcılık, ahşap işleri, dikiş-nakış, dokumacılık önde gelmektedir. Kız çocukların çeyiz sandıkları evlenmelerinden önce anneleri tarafından hazırlanmaktadır. Anne birçok mahareti yanında çocuklarına dikiş, nakış, oya ve örgü işlerini de öğretmektedir. Türk kültüründe bir gelenek ve folklorik iletişim biçimi olan çeyiz böylece kuşaklararasıda aktarılmaktadır. Sözlü edebiyat geleneği olan âşıklıkta da benzer bir durum söz

konusudur. Âşıklık geleneğinde baba-oğul âşıkların olması da geleneğin aile içi ortamlarda aktarıldığını doğrulayan önemli bir detaydır.

Geleneksel Türk aile yapısı içinde yaşatılan ve aktarılan bilgiler bazen teorik bazen de uygulamalıdır. Bunlar arasında beslenme, uyku, temizlik, tuvalet eğitimi, korunma gibi temel konular yanında giyinme, süslenme hayata ilişkin çeşitli alternatif bilgiler de yer almaktadır. Yine olumlu ve olumsuz yönleriyle bazen açık bazen de örtük yolla gerçekleşen birtakım öğretiler vardır. Bunlar çeşitli yaşanmışlıklar, hikâyeler, türküler, fıkralar, şakalaşmalar, kızgınlıklar, dedikodular, çekiştirmeler, küfürler şeklinde sıralanabilir. Bireyler aile ortamında ihtiyaç duydukları duygusal desteği de bulurlar (Jenks, 2007: 111). Aile üyelerinin birbirlerine olan saygıları, sevgileri, güvenleri, mahremiyetleri, içten bağlılıkları, fedakârlıkları ve dayanışmaları da bu geleneksel işleyişteki birtakım örtük öğrenmeler arasında yer almaktadır. Bir konuya dikkat çekme, uyarma ve cezalandırma da folklor ürünleri yoluyla gerçekleşen öğrenimlerin konusudur. Bireylerin millî ve manevi birçok konuda temel oluşturacak bilgilerinin temelleri aile ortamında atılmaktadır. Bireylerin mensubu olduğu millî kimlik, onu taşıyan bireylerin hisleri aile ortamında paylaşılmaktadır. Vatan toprağı, millet unsuru, bayrak, millî marş, devlet büyükleri, inanç ve çeşitli gelenekler de bu kapsamda yer almaktadır.

Aile ortamında yetişen bireyler resmi, millî ve dinî günlere de hazırlanmaktadır. Cumhuriyet Bayramı, Nevruz, Hıdırellez gibi millî, ramazan ve kurban gibi dinî bayramları karşılamayı ve kutlamayı da yetiştirdiği ailenin içinde öğrenmektedir. Bu noktada birey ailesinin bayram hazırlıklarını, gününü ve sonrasını, misafir ağırlamayı, büyüklere saygı, küçüklere sevgiyi yaşayarak öğrenmektedir. Bu özel günler eğlence nitelikleri dışında birlik ve beraberlik duygusunun gelişmesinde ve sevincin paylaşılmasında oldukça önemlidir. Bayramlara ve özel günlere özgü birtakım ritüellerin gerçekleşmesi bireyin geçmiş ile bugünü kıyaslamasını ve kültürüyle tanışmasını sağlamaktadır. Yine bireyleri *hoş vakit geçirdikleri, eğlence kültürü* ortamlarında icra edilen folklorik ritüeller uzun yıllar hafızada kalmakta ve folklorun yaşatılması yolunda önemli bir adım olarak öne çıkmaktadır. Bunlar içinde halk dansları, söylenen türküler, yenilen yemekler, oynanan çocuk oyunları, alınan hediyeler örnek olarak verilebilir.

SONUÇ

Bu makalede toplumsal bir kurum olarak ailenin kültür yaratımı ve aktarımı konusundaki işlevleri irdelenmiştir. Evlilikler yoluyla kurulan aileler çocukların doğmasına, soyun devamına ve toplumsal yapının yenilenmesine imkân verdiği gibi kültürel sürekliliği sağlayan temel sosyal kurumlardan biridir. Geleneksel geniş aile düzeninde çocuklar baba ve anne yanında dede ve nineleriyle de beraber yaşadıklarından daha geniş bir iletişim çerçevesinde yetiştirilmektedir. Günümüzde çekirdek aile tipinde ise anne ve babanın çalışması çocuğun profesyonel bakımını beraberinde getirmiştir. Bakıcı ve dadı elinde ya da kreş ortamında akranlarıyla bakılan çocuklar, geniş aile ortamındaki evlat, torun sevgi ve şefkatinden kısmen uzak kalmış olsalar da daha sistemli bir eğitim alarak hayata hazırlanmaktadır. Ancak diğer taraftan kültürel belleğin aktarımında kendiliğinden oluşan önemli bir fırsatın da kaçırıldığı söylenebilir.

Makalede ele alındığı gibi ailenin üreme sistemini destelemek ve buna bağlı toplumsal yenilenme gibi açık bir işlevi yanında kültürel belleğin doğal taşıyıcısı olduğu açıktır. Aile ortamında doğumdan ölüme hayatın her aşamasında folklorun ve kültürün yaşamı şekillendirdiği görülmektedir. Makalede bireylerin kimlik ve kişilik kazanmasında eğlence ve eğitim gibi temel işlevler yanında ekonomik, tarihsel, politik ve psikolojik birçok işlevin aile ortamında şekillendiği örnekler üzerinden dikkate sunulmuştur. Bu bakımdan ailenin toplumsal yaşamdaki kurum kültürünün pekişmesinde yadsınamaz bir yeri olduğu söylenebilir.

Kültürün önemli bir kısmının aile içi etkileşim ortamlarında yaratılıp aktarıldığı görülmüştür. Bu bakımdan millî kültürün korunması, yaşatılması, aktarılması ve küreselleşmeyle etki bir şekilde mücadele edilmesinde bir sosyal kurum olarak ailenin vazgeçilmez bir işlevi olduğu açıktır. Bu bakımdan kültür yaratımı, aktarımı ve korunması süreçlerinde gerçek ve tüzel kişilikler eliyle aileyi temele alarak çalışmanın gerekliliği ortadadır. Aile, henüz toplumsallaşmamış bireylerin ilk bilgi ve deneyimlerini edindiği sosyo-kültürel ortamdır. Aile hayatına dair bir anı, hikâye ya da maddi kültür unsurlarından bir eşya veya fotoğraf belleğin çeşitli izdüşümleridir. Bu unsurlar sadece aile belleğini ve folklorunu hatırlatmak ve yaşatmakla kalmaz aynı zamanda bireylerin mensubu oldukları gruba aitlik duygusunu da pekiştirir.

Günümüzde medya bütün teknik ve araçlarıyla insanların yaşamının ortasında yer almaktadır. Medya, televizyon, bilgisayar, cep telefonu başta olmak üzere çeşitli araçlarıyla kültür yaratıcı, aktarıcı, dönüştürücü ve bozucu birtakım olumlu ve olumsuz etkiler taşımaktadır. Sosyal medya, paylaşım ortamları, internet siteleri, dizi, film ve reklamlar bireylerin her gün takip ettikleri unsurlar ve içerikler arasında yer almaktadır. Bunlar arasında her ne kadar birtakım filtreler olsa da her türlü şiddetin, cinselliğin, doyumsuzluğun, stresin ve birtakım kaygıların aktarımı söz konusudur. Bu bakımdan aile, gerek kendi kültürlerinin aktarıcısı rolüyle gerek de çocuklarının yetiştirilmesinde medyanın etkileri konusunda da bilinçli olmak durumundadır. Ailenin sahip olması beklenen bu rol, bozucu etkilerin sınırlandırılması ve sadece kültürel süreklilik şeklinde açıklanamaz. Aile medya denetimiyle gerek kendi kişisel gelişimleri gerek de yetiştirecekleri çocukların topluma faydalı, bilinçli, fiziksel ve psikolojik açıdan sağlıklı bireyler olmalarının sorumluluğuna da sahip olmalıdır.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mustafa (2021). "Folkloru En Küçük Halk Grubuna Odaklandırmak: Aile Folkloru". **Karadeniz Araştırmaları**, 18, (70), ss. 373-391.
- AKSOY, Ömer Asım (1993). **Atasözleri Sözlüğü-I**. İnkılap Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- AMOS, Dan-Ben (1997). "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru". (Çev. Metin Ekici). **Millî Folklor**, 9, (33), ss. 74-87.
- ASSMANN, Jan (2015). **Kültürel Bellek**. (Çev. Ayşe Tekin). Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- BALCI, Fatih (2019). "Cezveden Kültüre 40 Yıl: Türk Kahvesi ve Geleneği". **The Journal of Academic Social Science**. 7, (87), ss. 315-328.
- BYNUM, Joyce (1987). "Folklore in the Family". **A Review of General Semantics**. 44, (4), pp. 408-411.
- CONNERTON, Paul (2014). **Toplumlar Nasıl Anımsar**. (Çev. Alâeddin Şenel). Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2005). **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- DUNDES, Alan (1998). "Halk Kimdir". (Çev. Metin Ekici). **Millî Folklor**, 10, (37), ss. 139-153.
- DUNDES, Alan (1998a). "Doku, Metin Konteks". (Çev. Metin Ekici). **Millî Folklor**, 10, (38), ss. 106-119.
- EKİCİ, Metin (2001). "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasında Bireysellik ve Toplumsal Bütünlük". **Millî Folklor**, 13, (52), ss. 50-59.
- ERGİN, Muharrem (1970). **Oğuz Kağan Destanı**, Millî Eğitim Basımevi, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (2004). **Dede Korkut Kitabı-I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- FİNE, Gary Alan (1982). "The Manson Family: The Folklore Traditions of a Small Group". **Journal of the Folklore Institute**. 19, (1), pp. 47-60.
- GÖKÇE, Birsen, vd. (1994). "Aile, Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme Özel İhtisas

- Komisyonu Raporu". **1994 Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporları**. (ss. 87-170), T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.
- GÜNAY, Umay (1992). "Türk Masallarında Aile". **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**. Cilt: 2, (ss. 616-625), T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara.
- İBRAYEV, Şakir (1998). **Destanın Yapısı**. (Çev. Ali Abbas Çınar). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- JENKS, Chris (2007). **Alt Kültür, Toplumsalın Parçalanışı**. (Çev. Nihal Demirkol). Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- KARADAVUT, Zekeriya (2016). "Bilmeceler ve Aile". **Aile Yazıları-10**. (ss. 247-264), T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- KAYA, Doğan (2016). "Maniler ve Aile". **Aile Yazıları-10**. (ss. 305-334), T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- KOZ, M. Sabri (1992). "Türk Halk Hikâyelerinde Aile". **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**. Cilt: 2, (ss. 597-615), T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara.
- KURT, İhsan (1992). "Atasözlerinde Aile". **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**. Cilt: 2, (ss. 626-649), T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara.
- MALINOWSKI, Bronislaw (1992). **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**. (Çev. Saadet Özkal). Kalcı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- NİRUN, Nihat (1994). **Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- NİRUN, Nihat ve ÖZÖNDER M. Cihat (1990). "Türk Sosyo-Kültürel Yapısı İçinde Âdetler, Örfler, Görenekler, Gelenekler". **Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler** (ss. 251-264), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- OĞUZ, M. Öcal (2007). "Folklor: Ortak Bellek veya Paylaşılan Deneyim". **Millî Folklor**. 19, (70), ss. 5-8.

- OY, Aydın (1992). “Türk Destanlarında Aile”. **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**. Cilt: 2, (ss. 582-596), T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara.
- ÖĞÜT-EKER, Gülin (2000). “Türk Düğün Geleneği İçinde Karakeçili Türk Düğününün Ritüel Açından Değerlendirilmesi”, **Milli Folklor**, 12, (46), ss. 92-100.
- ÖZDEMİR, Mehmet (2018). “Türk Kültüründe Çocuk Sahibi Olma Olgusundan Hareketle Dede Korkut Kitabı’nda Sevgi ve Bağlılık Temalarının İncelenmesi”. **1. Uluslararası Kanuni Sultan Süleyman Sempozyumu Bildirileri**, (ss. 216-225), Ed. A. Baki ve H. Karal, Kanuni Vakfı Yayınları, Trabzon.
- ÖZDEMİR, Mehmet (2019). **Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinde Düşman Tipi**. Arı Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Mehmet (2024). “Bir Cinayetin Ardındaki Dram: Giresun Eşref Bey Şarkısı”. **Folklor Akademisi**, 7, (3), ss. 1112-1128.
- ÖZKALP, Enver (2013). **Sosyolojiye Giriş**. Ekin Basım Yayın Dağıtım, 22. Baskı, Bursa.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1992). “Türk Mitolojisi ve Efsanelerinde Aile”. **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**. Cilt: 2, (ss. 571-581), T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2016). “Ninniler ve Aile”. **Aile Yazıları**-10. (ss. 271-288), T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- TEZCAN, Mahmut (2000). **Türk Ailesi Antropolojisi**. İmge Kitabevi, Ankara.
- UÇAR, Aslı (2006). “Aile Folkloruna Feminist Bir Yaklaşım: Aganigi Naganigi”. **Milli Folklor**, 18, (71), ss. 75-78.
- ULIVUCCI, Christine (2023). **Fotoğrafların Anlattığı, Aile Belleğini Yeniden Okumak**. (Çev. Zehranur Yılmaz Kahyaoğulları). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- UYSAL, Ahmet, E. ve GÜNAY, Umay (1990). “Bir Kültür Unsuru Olarak Folklor Konusunda Bazı Genel Bilgiler”. **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler** (ss. 265-288), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- YEŞİLDAL, Hatice (2010). “Türkiye’de 1960’larda Toplumsal Gerçekçi Sinemada Aile İdeolojisi”. **Folklor/Edebiyat**, 16, (61), ss. 213-226.

YILDIRIM, Dursun (1991). “Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri”. **Millî Folklor**, 2, (11), ss. 13-21.

YOLCU, M. Ali (2016). “Türküler ve Aile”. **Aile Yazıları-10**. (ss. 265-270), T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.